

Onderzoeksrapport: Voedselbanken in Utrecht. Deelnemers in beeld.

Inleiding

In de periode september 2012 en 2013 heeft het Kenniscentrum Sociale Innovatie van Hogeschool Utrecht een onderzoek uitgevoerd naar de Utrechtse voedselbanken en haar deelnemers. Het rapport Voedselbanken in Utrecht deelnemers in beeld (M. Kromhout en L. van Doorn, 2013) brengt daar verslag van uit. In de managementsamenvatting van dit rapport wordt in paragraaf 1 de opzet van het onderzoek geschetst. In paragraaf 2 volgt een typering van de Utrechtse aanpak met de uitgiftepunten. Paragraaf 3 presenteert de belangrijkste conclusies en aanbevelingen.

1. Opzet van het onderzoek

Doel van dit onderzoek was een analyse te maken van deelnemers van de voedselbanken (deze worden in Utrecht ook wel 'uitgiftepunten' genoemd). De analyse was gericht op achtergrondkenmerken (zoals leeftijd, sekse, schuldensituatie en gezondheidsproblematiek), beleving van de situatie en tevredenheid met het aanbod van de voedselbanken, ondersteuningsbehoefte en toekomstperspectief van de respondenten. Het onderzoek richtte zich tevens op de vraag in hoeverre er op de voedselbanken sprake is van een instroom van nieuwe typen deelnemers – die wel omschreven worden met de term 'nieuwe armen' zoals zzp'ers, hoger opgeleiden, werkende armen en mensen met een koopwoning.

De centrale onderzoeksvragen luiden: Welke profielen en kenmerken zijn te onderscheiden bij de Utrechtse voedselbankdeelnemers? Welke aanknopingspunten voor beleid kunnen worden geformuleerd?

Voor onderzoekers is het niet eenvoudig om toegang te krijgen tot kwetsbare burgers zoals deelnemers van voedselbanken. Om toegang te krijgen tot de Utrechtse voedselbanken en hun deelnemers, werden de volgende stappen ondernomen. Er werden oriënterende gesprekken gevoerd met medewerkers van Stichting de Tussenvoorziening (een instelling voor maatschappelijke opvang, die de uitgiftepunten ondersteunt). Voorts zijn de coördinatoren van de uitgiftepunten schriftelijk en telefonisch benaderd met het verzoek om medewerking te verlenen aan het onderzoek. En er zijn oriënterende bezoeken afgelegd bij de voedselbanken waarbij de onderzoekers hand- en spandiensten leverden op de uitgiftepunten. Utrecht telt acht voedselbanken: in de wijken Lombok, Overvecht, Kanaleneiland, Rivierenwijk, Zuilen, Leidsche Rijn, Lunetten en Utrecht Oost. Alle uitgiftepunten, met uitzondering van Zuilen, namen deel aan het onderzoek. Vervolgens zijn in de zeven voedseluitgiftepunten in totaal 51 deelnemers geïnterviewd door docenten van de sociale opleidingen van Hogeschool Utrecht. Deze docenten kregen ter voorbereiding een interviewtraining.

2. De Utrechtse aanpak – kenmerk van de Pluspunten

De eerste voedselbank in Utrecht werd in 2007 opgericht in de wijk Overvecht. Stichting Tussenvoorziening en de wijkpastoors in Utrecht constateerden dat het aanbod van het voedselverdeelpunt in Overvecht te summier was om aan de behoefte van arme Utrechtse burgers te voldoen. Daarnaast constateerden ze dat de overige nieuw opgestarte voedselbank-initiatieven te kwetsbaar waren. Ze gingen op zoek naar actieve wijkbewoners en ondersteunden hen om voedselbanken in hun wijk te openen en deze te continueren. Stichting de Tussenvoorziening ondersteunt de voedselbanken. Onder andere via een (betaalde) coördinator die voor de uitgiftepunten collectieve afspraken maakt met leveranciers van voedsel en centrale fondswerving verzorgt. Daarnaast beheert de Stichting een centraal distributiepunt waar de voedselbanken voorraden kunnen opslaan en bederfelijke levensmiddelen in een koelcel kunnen bewaren. En ze stelt een bestelbusje beschikbaar waarmee voedsel van het distributiepunt naar de uitgiftepunten wordt vervoerd. Bovendien ondersteunt de Tussenvoorziening de uitgiftepunten via de inzet van sociaal juridische dienstverleners die met nieuwe deelnemers een intakegesprek voeren, hun financiële huishouding in kaart brengen, screenen op rechtmatig gebruik van de voedselbank en op het niet-gebruik van sociale voorzieningen en advies geven over uitkeringen, werk, toeslagen, wonen, re-integratie, gemeentelijke regelingen enzovoort. Dit aanbod wordt aangeduid met de term PLUS-pakket. Met deze werkwijze – waarbij vrijwillig initiatief en professionele ondersteuning hand in hand gaan - wijken de Utrechtse voedselbanken enigszins af van de werkwijzen van voedselbanken in andere steden.

3 Conclusies en aanbevelingen

3.1 Kwetsbare initiatieven

De voedselbanken in Utrecht draaien op vrijwilligers. Sinds de economische crisis staan ze onder druk: enerzijds stijgt het aantal mensen dat bij de voedselbanken aanklopt voor voedselpakketten en anderzijds loopt het aantal voedseldonaties en andere giften terug. Dit maakt deze initiatieven kwetsbaar. De coördinatoren vervullen een spilfunctie. Als een (onbetaalde) coördinator uitvalt, is er niet direct een vervanger gevonden en stagneert de voedselverstrekking. In het verleden gingen enkele voedselbanken in Utrecht ter ziele. De huidige voedselbanken in Utrecht lijken redelijk bestand tegen de toenemende druk. Wellicht draagt de constructie van de PLUSpunten met de ondersteuning van Stichting de Tussenvoorziening daar aan bij.

Voedselbanken zijn niet meer weg te denken: ze vormen inmiddels een integraal onderdeel van het palet van formele en informele lokale (sociale) voorzieningen waar armen gebruik van kunnen maken. Ze maken inmiddels deel uit van het lokale sociale armoedebeleid. Echter, de samenwerking tussen de voedselbanken en de lokale overheid is summier en broos.

Aanbeveling:

In het landelijke onderzoek van Regioplan uit 2006, wordt de aanbeveling gedaan om de samenwerking tussen gemeenten en voedselbanken te versterken. Deze aanbeveling is nog steeds opportuun.

3.2 Profiel van de deelnemers

Wie zijn de deelnemers van de voedselbanken? Uit de data uit de face-to-face interviews komt het volgende profiel van respondenten naar voren:

- In Utrecht maken bij de acht voedselbanken in totaal ruim 500 huishoudens gebruik van de voedselbanken. Daaronder bevinden zich bijna 300 kinderen die opgroeien in armoede en die voor (een deel van) hun maaltijden afhankelijk zijn van de voedselbank. In sommige gezinnen is de armoede zo groot, dat de spaarpot van de kinderen wordt aangesproken om voedsel te kopen.
- De verdeling tussen mannen en vrouwen bij de voedselbanken is 50/50.
- Respondenten in de leeftijdscategorie tussen 30 en 39 jaar zijn oververtegenwoordigd.
- De helft van de respondenten behoort tot een alleenstaand huishouden. In een op de drie huishoudens komen kinderen voor.
- De respondenten zijn voornamelijk van autochtone afkomst (67%). De overige zijn niet in Nederland geboren. Onder hen bevinden zich ook illegalen, vluchtelingen en (afgewezen) asielzoekers.
- Opvallend is dat 76% van de respondenten gezondheidsklachten heeft. Zowel fysieke klachten zoals klachten aan het bewegingsapparaat, hart- en vaatziekten, fibromyalgie, reuma enzovoort als psychische klachten zoals depressie en angststoornissen. Zeven deelnemers kampen met suïcidale gedachten.
- Bijna alle respondenten (op vier na) verkeren in financiële problemen. Schulden variëren van 1.000 euro tot meer dan een ton.

Verandert het profiel van deelnemers van de voedselbanken? Op basis van de data bleek het niet mogelijk om een categorie van nieuwe armen te definiëren en om uitspraken te doen over een mogelijke toename van deze categorie. Wel troffen we – vergeleken met de bevindingen van een landelijk onderzoek dat Regioplan in 2006 uitvoerde onder voedselbankdeelnemers – nu, zeven jaar later, meer (ex-) zzp'ers en mensen met een koopwoning aan onder voedselbankdeelnemers.

3.3 Verwachtingen van de deelnemers en hun waardering van het aanbod

De meeste deelnemers van de voedselbank zijn tevreden met de ondersteuning die zij bij de voedselbank ontvangen. Hun waardering uitte ze met een hoog tevredenheidscijfer. De waardering is zowel gebaseerd op het voedselpakket als op de persoonlijke aandacht die ze op de uitgiftepunten krijgen van de coördinatoren en de andere vrijwilligers. Dat uitgiftepunten ook hulp bieden in de vorm van sociaaljuridisch

advies, is niet bij alle deelnemers bekend. Degenen die wel te maken hebben gehad met sociaal juridische dienstverlening van de uitgiftepunten, waarderen dit aanbod in hoge mate.

Daarnaast komt uit het onderzoek naar voren dat een deel van de deelnemers niet op de hoogte is van de herkomst van het voedselpakket. Zij zijn in de veronderstelling dat de voedselbanken (volledig) door de overheid gefinancierd worden en onderdeel uitmaken van het brede aanbod van sociale voorzieningen (zoals sociale bijstand, schuldhulpverlening en huursubsidie) dat van overheidswege wordt verstrekt. Deze respondenten gaan er van uit dat ze – omdat ze in armoede verkeren - recht hebben op een voedselpakket. De betreffende deelnemers zijn minder tevreden met de inhoud van het voedselpakket. Zij stellen zich op als kritische consument en doen bijvoorbeeld hun beklag dat de inhoud van het voedselpakket niet voldoende is om een hele week van te eten, dat het voedselpakket eenzijdig is samengesteld of dat bepaalde producten 'over de datum' zijn. Dat levert soms irritaties op bij de vrijwilligers.

Aanbeveling:

Sociaal juridisch dienstverleners van de PLUSpunten zouden in de intake gesprekken met nieuwe voedselbankdeelnemers tijd moeten inruimen om de nieuwkomers te informeren over de achtergrond van de voedselbank, over het vrijwilligerskarakter ervan en over de verwachtingen die aan deelnemers worden gesteld. Op deze wijze kunnen verwachtingen van deelnemers worden gemanaged.

Een ander opvallend resultaat is dat sommige respondenten – met name hoger opgeleiden – zich generen om afhankelijk te zijn van de gulle gaven van vrijwilligers. Zij geven aan dat ze iets terug willen doen voor het gratis voedselpakket. Ze willen een wederdienst leveren en hebben ook concrete ideeën over de diensten die ze kunnen leveren. Echter, de huidige structuur van uitgiftepunten maakt het niet mogelijk om dergelijke wensen van deelnemers te honoreren. Zo stellen de meeste voedselbanken zich op het standpunt dat deelnemers van een voedselbank alleen binnen vaste posities kunnen instromen.

Aanbeveling:

In de opmars van het gedachtegoed van de participatiesamenleving, wordt in toenemende mate van burgers gevraagd om een tegenprestatie te leveren voor de vrijwillige of professionele ondersteuning die zij ontvangen. In het verlengde daarvan kunnen voedselbanken – gebruik makend van de talenten van hun deelnemers – de principes van sociale activering en wederkerigheid meer inpassen in hun aanbod. Bijvoorbeeld door meer flexibiliteit en variatie te genereren in de wijze waarop deelnemers inzet kunnen leveren. Echter, zoals gezegd: voedselbanken zijn kwetsbare initiatieven die snel overvraagd kunnen worden. Wellicht kan deze taak worden opgepakt door andere vrijwillige of professionele initiatieven die met de voedselbanken samenwerken.

(Het onderzoeksrapport is nog niet beschikbaar, dat zetten we later op de site).